



واکاوی برنامه‌ها و سیاست‌های وزارت جهاد کشاورزی در بخش طیور در راستای پایداری تولید و امنیت غذایی

حسین یادآور^۱، پرویز گل‌پرور^۲، رضا ذبیحی طاری^۳، پروین برهانی^۴

چکیده

امروزه رشد روزافزون جمعیت و کاهش نگران‌کننده منابع تولید مواد غذایی لزوم توجه جدی به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های ملی را جهت تأمین و تضمین امنیت غذایی جامعه بیش از پیش تبیین نموده است. در این میان پرورش دام و طیور به عنوان منبع اصلی تأمین غذا و بویژه تأمین پروتئین از جایگاه والایی در بهداشت، سلامت و امنیت جامعه دارا بوده و این بخش از کشاورزی به صورت صنعتی بزرگ و مهم در اقتصاد کشورها در آمده است. این مقاله که به روش توصیفی و با استفاده از منابع، آمار و اطلاعات رسمی موجود در آمارنامه‌های کشاورزی و سایر مراجع ذی‌صلاح و برنامه‌های کلان توسعه کشور تدوین گردیده است ضمن بررسی و شناسایی روند تغییرات بخش طیور در ایران به واکاوی اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های بخش کشاورزی می‌پردازد. نتایج مطالعات و بررسی‌های به عمل آمده نشان از وجود چالش‌های اجرایی عدیده در صنعت طیور و وجود تضادها و مغایرت‌هایی در آمار و ارقام و اطلاعات دارد که این امر هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی منسجم در جهت تولید پایدار محصولات دامی را در کشور با چالش‌هایی جدی مواجه نموده و موجب بروز پارادکس‌هایی در سوگیری‌های بلندمدت توسعه کشاورزی کشور شده است. در نهایت پیشنهاد گردیده است که در کنار توجه به زیرساخت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های لازم در خصوص پتانسیل‌ها و منابع تولید، عنایت خاصی نیز به مقوله نرم‌افزاری از قبیل تغییر و اصلاح الگوی کشت، برنامه‌ریزی سیستمیک و جامع در بخش طیور، مدیریت دانش، فرهنگ‌سازی و توسعه فعالیت‌های آموزشی و ترویجی و شکل‌گیری و تقویت نظام تعاونی برای بهره‌برداران بخش طیور کشور صورت پذیرد.

واژگان کلیدی: امنیت غذایی، برنامه‌ریزی، توسعه کشاورزی، دام و طیور

^۱ دکترای ترویج کشاورزی و عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز

^۲ دانشجوی دکتری توسعه کشاورزی دانشگاه تبریز و کارشناس مسئول ترویج کشاورزی شهرستان اهر

^۳ کارشناس ارشد ترویج و آموزش کشاورزی و کارشناس معاونت ترویج سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

^۴ کارشناس ارشد مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان اهر

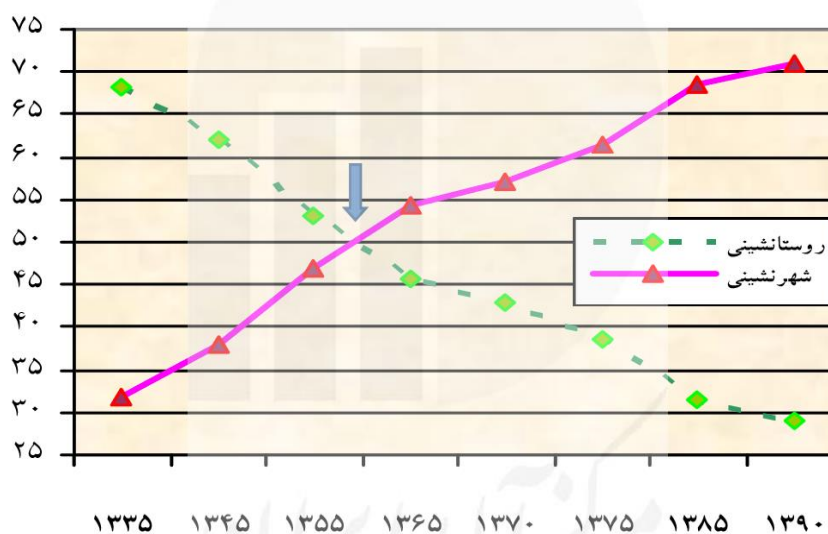
مقدمه

رشد روزافزون جمعیت انسانی در قرن اخیر از یک سو و کاهش نگران کننده منابع تولید مواد غذایی از سوی دیگر لزوم توجه جدی به برنامه ریزی و سیاست گذاری های ملی را جهت تأمین و تضمین امنیت غذایی جامعه بیش از پیش تبیین نموده است. در این میان پرورش دام و طیور به عنوان منبع اصلی تأمین غذا و بویژه تأمین پروتئین از جایگاه والایی در بهداشت و سلامت جامعه دارا بوده و این بخش از کشاورزی به صورت صنعتی بزرگ و مهم در اقتصاد کشورها در آمده است.

با آغاز قرن بیستم افزایش تساعدی جمعیت بشری از یک طرف و بهبود وضعیت رفاهی جوامع از سوی دیگر نیاز به تولید روزافزون مواد غذایی را بیش از پیش محسوس نموده و با تدوین اولین برنامه توسعه توسط کشور اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۱۷ نقش دولت ها در برنامه ریزی و سیاست گذاری و تأثیر آن در کلیه شئون زندگی بشر از جمله تولیدات کشاورزی پررنگ تر گردیده است.

با توجه به اینکه بخش کشاورزی به دلیل ماهیت کاری دارای ارزش افزوده پایین تری نسبت به سایر بخش های اقتصادی است لذا این مسئله در کنار بحث امنیت غذایی و نقش آن در استقلال سیاسی و اقتصادی کشورها لزوم توجه ویژه دولت ها به برنامه ریزی و سیاست گذاری در خصوص حمایت از کشاورزی و پیشرفت آن را دوچندان نموده است.

بررسی روند تغییرات جمعیتی کشور در ۵۰ سال گذشته نیز نشان از کاهش شدید جمعیت روستانشین نسبت به جمعیت شهری داشته و اگر روستا را به عنوان محل تولید محصولات غذایی فرض کنیم در آن صورت فرسایش نیروی انسانی تولیدکننده محصولات غذایی بیشتر نمایان شده و در نهایت تبدیل خیل عظیمی از تولیدکنندگان محصولات غذایی به مصرف کننده آن، دولت را در جهت افزایش بهره وری بخش کشاورزی و جبران کاهش نیروی انسانی مولد بیشتر به تکاپو می اندازد.



شکل ۱. روند تغییرات میزان شهرنشینی و روستانشینی از سال ۱۳۳۵-۱۳۹۰ (ماخذ: مرکز آمار ایران)

تأسیس مدرسه فلاحت مظفیری در سال ۱۲۷۹ شمسی یکی از اولین فعالیتهای دولتی در زمینه توسعه دامپروری در کشور بوده و در سال ۱۳۱۴ فعالیت های محدودی با استفاده از مروجین فارغ التحصیل خارج از کشور و مستشاران خارجی در خصوص دامپروری ادامه یافته است. در همان سال ایستگاه دامپروری حیدرآباد کرج با وارد کردن تعدادی گاو، گوسفند و طیور از نژادهای اصلاح شده، ترویج نژادهای خارجی اصلاح شده در کشور را آغاز نموده و این فعالیت ها تا سال ۱۳۲۰ و تشکیل وزارت کشاورزی استمرار پیدا کرده است (معاونت امور تولیدات دامی وزارت جهاد کشاورزی). در ادامه و پایه پای بسیاری از کشورهای دیگر بحث برنامه ریزی های عمرانی و توسعه ای از سال ۱۳۲۷ شمسی



در ایران آغاز شده و بر این اساس انواع سیاست‌گذاری‌های دولتی بطور مستقیم و غیرمستقیم در تمام عرصه‌های اقتصادی و تولیدی از جمله کشاورزی تأثیری دوچندان (مثبت یا منفی) برجای گذاشته است.

البته با ظهور نفت و اکتشاف آن نقش و اهمیت کشاورزی در اقتصاد کشور کم‌رنگ‌تر شده و اقتصاد ایران از یک اقتصاد کشاورزی به یک اقتصاد نفتی بدل گشت و با ورود و تزریق پول نفت به کشور، اقتصاد سنتی ایران که بخش اعظم آن بر پایه اقتصاد کشاورزی بود بر پایه درآمد نفت پایه‌گذاری شد. به طوری که امروزه بخشی از مواد غذایی مصرفی کشور نیز با استفاده از دلارهای نفتی وارد شده و این امر نابودی کشاورزی کشور در دراز مدت و عدم امنیت غذایی جامعه را به دنبال دارد. با این تفاسیر، اهمیت توجه دولتمردان و بویژه تصمیم‌گیران در بخش کشاورزی دوچندان می‌گردد. به بیانی دیگر هر چقدر هم که ما در بخش‌های دیگر مانند بخش دفاعی جهت حفظ امنیت داخلی خوب عمل کنیم ولی به بخش مهمی چون کشاورزی توجه کافی نکنیم سیاست حفظ امنیت نیمه‌تمام و ابتر خواهد ماند. پس توجه مجموعه حاکمیت و بویژه دولت و بخش‌های اجرایی به بخش کشاورزی هم‌پایه و هم‌سنگ توجه به سایر بخش‌های اقتصاد بوده و چه بسا در برخی اقتضاها مهمتر و حیاتی‌تر است.

روش‌شناسی

این نوشتار به روش اسنادی و کتابخانه‌ای و با استفاده از اطلاعات موجود و آمارنامه‌های کشاورزی وزارت جهاد کشاورزی، اسناد برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و سایر مدارک و مستندات ذی‌ربط از جمله طرح‌های توسعه ملی و کشاورزی بالادستی تهیه گردیده است. در این مقاله سعی شده است ابتدا وضع حال و گذشته صنعت طیور کشور احصاء شده و با بررسی و شناسایی روند تغییرات این بخش، نسبت به تبیین اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های بخش و شناخت چالش‌های اجرایی عدیده در صنعت طیور اقدام و در نهایت پیشنهادات لازم جهت رفع چالش‌های اجرایی و برنامه‌ریزی منسجم توسعه بخش ارائه گردد.

یافته‌ها و بحث

در این بخش به دلیل تخصصی بودن موضوع بطور اختصار اقدام به ذکر تعاریف علمی و عملیاتی از اصطلاحات بکار رفته در متن پژوهش می‌گردد.

- **طیور:** نژادهای مختلف مرغ و خروس است که جهت تولید پروتئین حیوانی نگهداری می‌شود (نظام دامپروری کشور، ۱۳۷۸).
- **توسعه:** توسعه جریانی است چند بعدی و پیچیده که در خود تجدید سازمان و سمت‌گیری متفاوت کل نظام اقتصادی-اجتماعی را به همراه دارد. علاوه بر افزایش و بهبود در میزان تولید و درآمد شامل دگرگونی اساسی در ساخت‌های نهادی، اجتماعی، اداری و همچنین ایستارها و وجهه نظرهای عمومی مردم است (ازکیا، ۱۳۸۷).
- **توسعه پایدار:** توسعه‌ای که نیازهای فعلی را بدون خدشه‌دار کردن توانایی نسل آینده برای برآورده ساختن نیازهای خود برآورده نماید (پاپلی‌یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۷).
- **سیاست کشاورزی:** یک سری دستورات مشتمل بر اصول و ضوابط سیاست دولت در زمینه کشاورزی است که دولت با بکارگیری آنها کلیه تصمیمات اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران و مصرف‌کنندگان محصولات کشاورزی را راهنمایی می‌کند تا حقوق تولیدکننده و مصرف‌کننده، عرضه‌کننده و یا تقاضاکننده محصولات کشاورزی تأمین شود. (شوکت‌فدایی و خلیلی، ۱۳۸۹).
- **برنامه:** برنامه عبارت است از نمایش منظم و با رعایت سلسله مراتب فعالیت‌های مربوط به یک رشته تصمیمات منظم و مرتبط بر حسب دوره‌های زمانی مختلف (آسایش، ۱۳۸۸).
- **برنامه‌ریزی:** عبارت است از یک جریان آگاهانه که به منظور دست‌یابی به اهداف معین و مشخص، انجام یک سلسله اقدامات و فعالیت‌های مرتبط با یکدیگر را در آینده پیش‌بینی می‌کند (همان منبع).

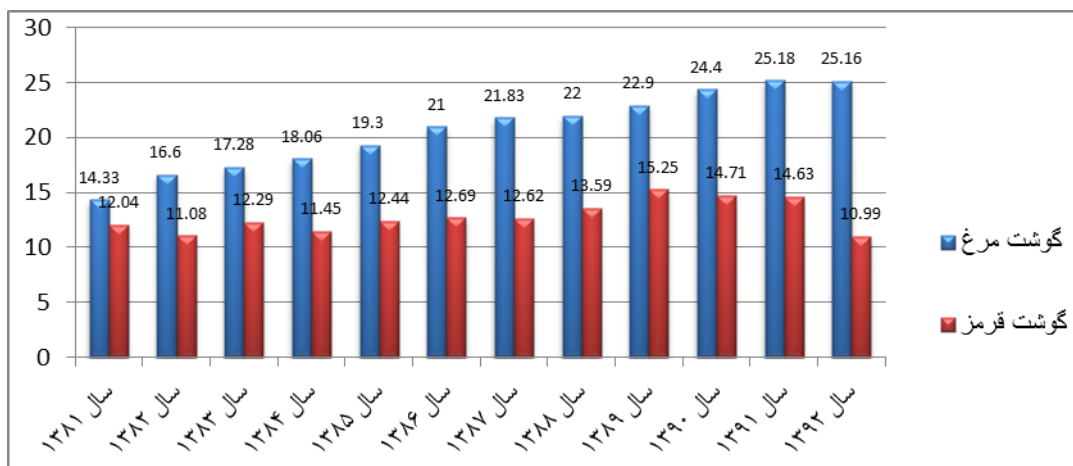
- **برنامه‌های توسعه‌ای:** منظور برنامه‌های پنج ساله توسعه همه جانبه کشور است که از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی تا کنون تدوین و اجرا شده است. هر برنامه به فراخور شرایط داخلی و بین‌المللی ویژگی‌های خاص خود را داشته و بر اولویت‌های خاصی تأکید نموده است.

- **ترویج کشاورزی:** علم، ساختار، فرآیند و فعالیتی فراهشی است که ضمن استفاده و محور بودن در نظام جامع دانش و اطلاعات کشاورزی، با بکارگیری ظرفیت‌های دولتی، خصوصی و مردمی تحت عنوان شبکه ترویج کشاورزی در تعامل با سایر ساختارهای ذی‌ربط دولتی و غیردولتی بخش کشاورزی، نسبت به پیاده‌سازی و اجرای ماموریت‌ها و وظایف تخصصی وزارت جهاد کشاورزی، توانمندسازی بهره‌برداران و تولیدکنندگان کشاورزی و توسعه پایدار در بخش کشاورزی گام برمی‌دارد.

بررسی وضعیت صنعت طیور کشور

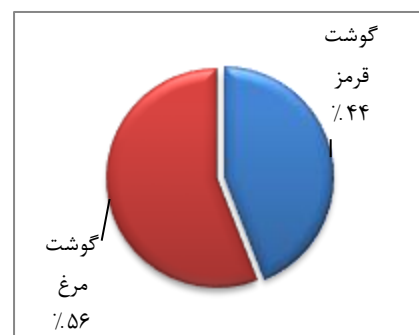
تحلیل و بررسی برنامه‌های توسعه نیازمند شناسایی پیشینه و تاریخچه برنامه، روند تغییرات و وضعیت کنونی موضوع مورد ارزشیابی و در نهایت مقایسه با استانداردها و شناسایی نقاط قوت و ضعف برنامه می‌باشد. لذا در این بخش روند تغییرات و وضعیت صنعت طیور کشور مورد بررسی قرار می‌گیرد.

براساس مندرجات سالنامه آماری سال ۱۳۸۵ مرکز آمار ایران، تعداد بهره‌برداران در پرورش انواع طیور و ماکیان کشور ۲,۱۸۵,۶۰۰ نفر بوده‌اند که در مرغداری‌های سراسر کشور و همچنین به صورت پرورش طیور بومی و خانگی به فعالیت مشغول می‌باشند. از این میزان، حدود ۶۰۰ هزار نفر به صورت صنعتی و نیمه‌صنعتی به تولید طیور مشغول بوده که بیش از ۹۰ درصد تولید صنعت مرغداری کشور را به خود اختصاص می‌دهند. (دفتر مطالعات زیربنایی، ۱۳۸۷). بر اساس آمار ارائه شده در آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۹۲ تعداد بهره‌برداران مرغداری‌ها ۲۱ هزار نفر قید شده و بیش از ۱۹۶۷ هزارتن گوشت مرغ در کشور تولید شده که میزان تولید سرانه آن در کشور بالای ۲۵ کیلوگرم می‌باشد. البته تولید سرانه گوشت مرغ در سال ۲۰۰۴ میلادی در حالی برای ایران حدود ۱۶ کیلوگرم بود که طبق آمار ارائه شده توسط FAO میانگین تولید سرانه آسیا ۷ کیلوگرم، اروپا ۱۷ کیلوگرم و آمریکای شمالی ۵۸ کیلوگرم بوده است (فائو، ۲۰۰۷). ملاحظه می‌گردد که برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های وزارت جهاد کشاورزی در جهت افزایش سرانه تولید گوشت مرغ بوده و البته این سیاست‌گذاری‌ها در جهت پاسخگویی به تقاضای بازار نیز بوده است به نحوی که در سال ۱۳۶۹ مصرف سرانه گوشت قرمز حدود دو برابر مصرف سرانه گوشت مرغ بوده ولی این معادله در سال ۱۳۷۹ عوض شده و مصرف گوشت مرغ بر گوشت قرمز پیشی گرفته بطوری که مصرف سرانه گوشت مرغ در سال ۱۳۹۲ به بیش از ۲۵ کیلوگرم رسیده است. شکل ۲ روند تغییرات مصرف سرانه گوشت مرغ و گوشت قرمز را در طول سال‌های ۱۳۸۱ لغایت ۱۳۹۲ نشان می‌دهد.



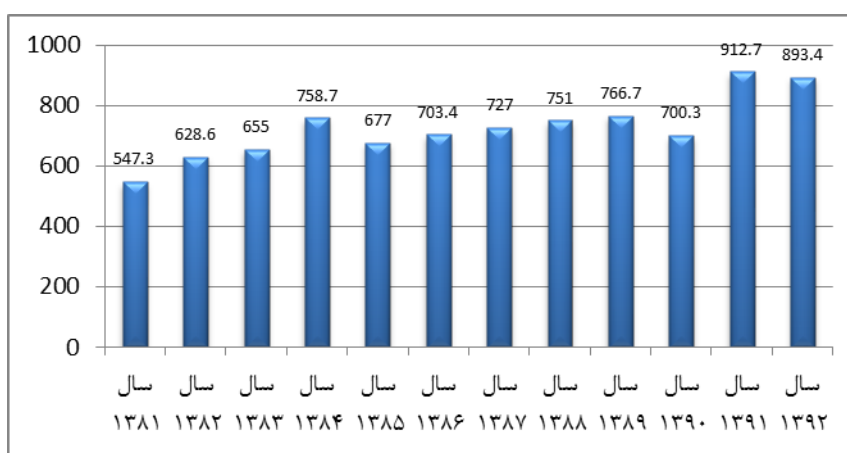
شکل ۲. مقایسه روند تغییرات مصرف سرانه گوشت مرغ و گوشت قرمز در کشور طی سال‌های ۹۲-۸۱ (کیلوگرم)
(ماخذ: آمارنامه‌های کشاورزی)

البته مقایسه نسبت تولید گوشت قرمز و گوشت مرغ در کشور در سال ۱۳۸۱ و سال ۱۳۹۲ نشان می‌دهد که تولید گوشت مرغ روند رو به افزایشی داشته و نسبت تولید گوشت قرمز به گوشت مرغ از ۴۴ درصد در سال ۱۳۸۱ به ۲۶ درصد در سال ۱۳۹۲ کاهش یافته است.



شکل ۳. مقایسه درصد تولید گوشت قرمز و گوشت مرغ در کشور در سال ۱۳۸۱ (ماخذ: آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۸۱)
شکل ۴. مقایسه درصد تولید گوشت قرمز و گوشت مرغ در کشور در سال ۱۳۹۲ (ماخذ: آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۹۲)

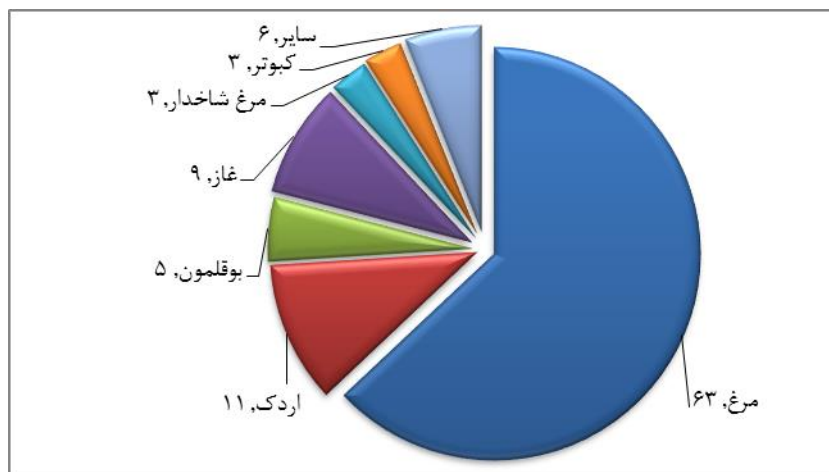
لازم به ذکر است که در افزایش میزان تولید گوشت مرغ نباید نقش برنامه‌ها و سیاست‌های وزارت جهاد کشاورزی در فراهم آوردن تمهیدات لازم برای گسترش واحدهای مرغداری را نادیده گرفت به نحوی که ظرفیت واحدهای مرغ گوشتی از ۱۸۰۶۱۹ هزار قطعه در سال ۱۳۸۱ به ۳۲۱۴۳۷ هزار قطعه در سال ۱۳۹۲ افزایش یافته است. به عبارتی دیگر در قبال افزایش حدود ۷۸ درصدی ظرفیت مرغداری‌های گوشتی کشور در بازه زمانی مذکور تولید گوشت مرغ حدود ۱۰۹ درصد (بیش از دو برابر) افزایش یافته است. همچنین در سال ۱۳۸۱ حدود ۵۴۷ هزار تن تخم‌مرغ در کشور تولید شده بود که با ۶۷ درصد رشد به بیش از ۹۱۲ هزار تن در سال ۱۳۹۱ رسیده و البته در سال ۱۳۹۲ با ۲٫۱ درصد کاهش به سطح ۸۹۳٫۴ هزار تن رسیده است. نمودار ۵ روند تغییرات تولید تخم‌مرغ را در سال‌های ۱۳۸۱ لغایت ۱۳۹۲ نشان می‌دهد.



شکل ۵: روند تغییرات تولید تخم‌مرغ کشور طی سال‌های ۹۲-۸۱ (ماخذ: آمارنامه‌های کشاورزی)

مطالعه و بررسی آمار ارائه شده توسط وزارت جهاد کشاورزی نشانگر آن است که ظرفیت واحدهای مرغ تخم‌گذار در سال ۱۳۹۲ حدود ۴۹ درصد نسبت به سال ۱۳۸۱ افزایش یافته و از ۵۸۳۴۳ هزار قطعه به ۸۶۷۶۸ هزار قطعه رسیده است. همچنین علی‌رغم افزایش تعداد

واحدهای مرغ تخم‌گذار دارای پروانه بهره‌برداری از ۱۳۲۴ واحد در سال ۱۳۸۸ به ۱۳۴۴ واحد در سال ۱۳۸۹، ظرفیت واحدهای مذکور طی سال‌های مذکور از ۷۳۱۱۴٫۶ هزار قطعه به ۶۶۷۴۸ هزار قطعه کاهش یافته است. در پایان لازم به ذکر است که حدود ۱۷ میلیارد قطعه پرنده اهلی در جهان وجود دارد که نزدیک به نیمی از آن در آسیا زندگی می‌کنند. نژاد مرغ قسمت عمده‌ای از پرندگان را در سرتاسر جهان تشکیل می‌دهد (فائو، ۲۰۰۷).



شکل ۶. نسبت توزیع جمعیت پرندگان در جهان (درصد) (ماخذ: FAOSTAT)

سیاست‌ها و برنامه‌های اجرایی

بخش کشاورزی به عنوان یکی از اساسی‌ترین بخش‌های اقتصادی هر کشور که نقش انکارناپذیری در ابعاد اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کشورها نیز دارد همواره مورد توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان استراتژیک بوده است. در جهان امروز کشاورزی به جهت تأمین امنیت غذایی جوامع، خوداتکایی و استقلال، ایجاد اشتغال پایدار، سهم عمده در تولید ناخالص داخلی کشورها و ارزش افزوده و ده‌ها عامل دیگر موجب ثبات سیاسی دولت‌ها بوده و لذا در برنامه‌ریزی‌های کلان کشورها جایگاه ویژه‌ای برای کشاورزی وجود دارد. ایدئولوژی حاکم بر نظام جمهوری اسلامی ایران نیز که بر استقلال کشور و عدم وابستگی به قدرت‌های جهانی استوار بوده و خودکفایی و خوداتکایی غذایی را مورد تأکید قرار داده است لزوم برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در زمینه کشاورزی را دوچندان نموده است. بر این اساس توجه به توسعه کشاورزی و افزایش تولیدات و محصولات غذایی در تمام سطوح سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کشور مشهود می‌باشد. در این بخش بطور خلاصه به مهمترین سیاست‌های تدوین شده در رابطه با بخش کشاورزی بطور اعم و زیربخش دامپروری بطور اخص پرداخته می‌شود.

الف - قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

قانون اساسی در واقع سند و میثاق ملی هر کشور است که مردم، دولت و سازمان‌ها موظف و متعهد به اجرای قوانین مصرح در آن بوده و تمام برنامه‌های استراتژیک، بلندمدت و کوتاه مدت باید در راستای قانون مذکور و در جهت دستیابی به اهداف و سیاست‌های آن استوار باشند.

اصل ۴۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برای تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد، با حفظ آزادی او بر افزایش تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی که نیازهای عمومی را تأمین کند و کشور را به مرحله خودکفایی برساند و از وابستگی برهاند تأکید می‌نماید. ملاحظه می‌گردد که ارزش حاکم بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران خودکفایی در تولید محصولات غذایی جهت رهایی از وابستگی به کشورهای دیگر می‌باشد. لذا اهتمام جدی در اساسی‌ترین و مهمترین سند ملی در جهت توجه به کشاورزی به عنوان عامل تأمین کننده استقلال و امنیت کشور وجود دارد.



ب- سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی

در سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی که در تاریخ ۱۳ آبان ۱۳۸۲ توسط رهبر معظم انقلاب به سران قوای سه‌گانه ابلاغ شد بر عدالت اجتماعی، حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها و بهره‌مندی از امنیت اجتماعی و قضایی. برخورداری از دانش پیشرفته، توانایی در تولید علم و فناوری، اتکا بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی برخورداری از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، توزیع مناسب درآمد، دوری از فقر، تبعیض و بهره‌مندی از محیط زیست مطلوب تأکید شده است. بطور حتم و یقین دستیابی به چنین جایگاهی در مدت ۲۰ سال نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و ساماندهی تمامی بخش‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کشور بوده و بخش کشاورزی در رسیدن به اهداف چشم‌انداز نقش بی‌بدیلی را ایفا خواهد نمود. وزارت جهاد کشاورزی نیز در راستای دستیابی به اهداف چشم‌انداز، اقدام به تدوین چشم‌انداز بخش کشاورزی کشور در افق ۱۴۰۴ نموده که خلاصه آن به شرح زیر است:

- چشم‌انداز بخش کشاورزی کشور در افق ۱۴۰۴ هـ.ش

(مصوبه ششمین جلسه شورای راهبری بخش کشاورزی ۹۱/۵/۱۱)

با اتکال به قدرت لایزال الهی و در راستای تحقق اهداف سند چشم‌انداز نظام جمهوری اسلامی ایران، بخش کشاورزی در افق ۱۴۰۴ هـ.ش، دانش‌بنیان و دست‌یافته به جایگاه نخست در منطقه آسیای جنوب‌غربی و دارای ویژگی‌های زیر است:

۱- توانمند در برقراری امنیت غذایی با تولید غذای سالم، پاک و خودکفا در محصولات اساسی و توسعه صادرات

۲- بهره‌مند از منابع انسانی توانمند، آگاه، متخصص، نوآور و کارآفرین

۳- پیشرفته در حفاظت، احیاء و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی و پایه؛ محیط‌زیست و ذخایر ژنتیکی

۴- رقابت‌پذیر با تکیه بر استانداردهای جهانی و مشارکت حداکثری بخش خصوصی و تعاونی

۵- توانمند در تولید ثروت و ایجاد رفاه برای فعالان بخش

۶- برخوردار از زیرساخت‌های فنی و اقتصادی و صنایع کشاورزی توسعه‌یافته و پیشرفته

۷- دست‌یافته به کشاورزی پایدار با مدیریت جامع حوزه‌های آبخیز و مناطق کشاورزی، روستایی و عشایری توسعه‌یافته

ضمن این که برای دستیابی به چشم‌انداز بخش کشاورزی سیاست‌ها، اهداف کلان و اهداف اختصاصی تعریف شده که از جمله اهداف و راهبردهای مرتبط با موضوع دام و طیور می‌توان به مورد زیر اشاره نمود:

- **هدف کلان:** دستیابی به علوم و فنون مورد نیاز برای تأمین امنیت غذایی، خودکفایی در محصولات اساسی، تولید غذای سالم و پاک و افزایش کیفیت تولیدات

- **هدف اختصاصی:** معرفی نژاد و سویه‌های برتر دام، طیور و آبزیان سازگار با شرایط اقلیمی کشور

- راهبردهای اختصاصی:

۱- توسعه دانش فنی، روش‌های کاربردی و ترویج نژاد و سویه‌های برتر دام، طیور و آبزیان

۲- شناسایی، ارزیابی و حفاظت ژرم پلاسما داخلی

۳- ساماندهی و توسعه زیرساخت‌های تولید نژاد و سویه‌های برتر دام، طیور و آبزیان (سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی)

ج- برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

جهت دستیابی به توسعه همه‌جانبه کشور از اول پیروزی انقلاب اسلامی تا حال ۵ برنامه توسعه ۵ ساله در کشور تدوین و اجرا شده است. هر برنامه به فراخور شرایط داخلی و بین‌المللی ویژگی‌های خاص خود را داشته و بر اولویت‌های خاصی تأکید نموده است. در این قسمت نگاهی گذرا به جایگاه بخش دام و طیور در برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب اسلامی می‌اندازیم.



۱- برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

رشد مداوم تقاضا برای محصولات کشاورزی به دلیل رشد سریع جمعیت کشور و بهبود درآمد سرانه پس از پایان جنگ، لزوم تغییرات ساختاری در مدیریت بخش کشاورزی و حمایت از تولید محصولات کشاورزی داخلی و محدودیت در واردات آن موجب گردید که هدف کلی برنامه اول توسعه (سال‌های ۷۲-۶۸) مبتنی بر خودکفایی محصولات استراتژیک کشاورزی تدوین گردد. بر اساس تبصره ۶ برنامه پنج ساله اول توسعه ایجاد تسهیلات لازم برای تقلیل کارمزد وام‌های پرداختی در امور کشاورزی در مناطق محروم مورد تأکید قرار گرفته و در بند ۵ تبصره ۲۹ به وزارت کشاورزی مجوز لازم جهت تأسیس ۷ واحد خوراک دام و یک واحد پروتئین دامی صادر شده بود. سهم سرمایه‌گذاری مورد نیاز در بخش کشاورزی در این برنامه ۹٫۸ درصد کل بودجه برنامه بوده و پیش‌بینی رشد سالانه بخش کشاورزی ۶٫۱ درصد بوده و برای زیربخش دامپروری رشدی معادل ۵٫۳ درصد پیش‌بینی شده بود. با این حال بررسی‌ها نشان می‌دهد که زیربخش دامپروری و شکار رشد سالانه ۸٫۵ درصدی را در برنامه اول تجربه نمود که بیش از پیش‌بینی‌های اولیه بود. لازم به ذکر است که توجه ویژه‌ای در این برنامه به مقوله واگذاری تسهیلات و اعتبارات به بخش کشاورزی معطوف گردید که بخش دامپروری کشور نیز از این تسهیلات و اعتبارات بی‌بهره نماند.

۲- برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

رشد و توسعه پایدار اقتصادی در برنامه ۵ ساله دوم توسعه کشور (سال‌های ۷۸-۷۴) با محوریت بخش کشاورزی تدوین گردیده بود. از جمله مهمترین اهداف کلان کیفی این برنامه افزایش بهره‌وری، حفظ محیط‌زیست و استفاده بهینه از منابع کشور بود. در راستای تحقق اهداف برنامه و بر اساس بند ۷ تبصره ۷۵ دولت مکلف شده بود که در اعمال سیاست‌ها و خط‌مشی‌های مقرر شده به نحوی عمل نماید که در تأمین مواد غذایی و فرآورده‌های دامی مورد نیاز کشور در سال پایان برنامه حتی‌الامکان به خودکفایی برسد. در تبصره ۷۶ نیز به منظور تسریع و جلب منابع بیشتر جهت سرمایه‌گذاری در اجرای طرح‌های کشاورزی از جمله دام و طیور دولت مکلف بود که حداکثر تا سقف ۳۰ درصد از اعتبارات مصوب طرح‌های مورد نظر در برنامه سالانه را در اختیار بانک کشاورزی قرار دهد. تبصره ۷۷ بصورت مبسوط به تولیدات کشاورزی بطور اعم و تولیدات دامی بطور اخص اختصاص یافته بود. در این تبصره مقرر شده بود تا بصورت میانگین حداقل ۲۵ درصد از تسهیلات کلیه بانک‌های کشور به طرح‌های آب و کشاورزی اختصاص یابد. حداقل ۵۰ درصد محصولات کشاورزی و دامی تا پایان برنامه تحت پوشش بیمه قرار بگیرد.

بطور کلی رشد اقتصادی پیش‌بینی شده در برنامه دوم ۵/۱ درصد و برای بخش کشاورزی ۴/۳ درصد بود. سهم بخش کشاورزی در این برنامه ۷/۸ درصد کل اعتبارات بود که با منظور نمودن بخش آب نیز به ۲۴/۴ درصد می‌رسید. سهم شاغلین بخش کشاورزی نیز در این برنامه ۲۳/۲ درصد بود. در نهایت به دلیل مشکلات داخلی و خارجی و بخصوص بروز خشکسالی در کشور متوسط رشد سالانه بخش کشاورزی به ۳/۷ درصد محدود شده و البته رشد بخش دامپروری و شکار بطور متوسط به ۳/۹ درصد رسید.

۳- برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

برنامه سوم توسعه با هدف اصلاحات ساختاری از سال ۱۳۷۹ آغاز گردیده و در اولین قدم در اصلاحات ساختاری بخش کشاورزی مقرر گردید که امور کشاورزی، دام و عمران روستایی در یک وزارتخانه تجمیع گردد. در این برنامه نیز تمهیدات لازم جهت افزایش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی فراهم شده و طبق ماده ۵۵ یک درصد از سپرده‌های قانونی نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای درصد سال ۷۸ در اختیار بانک کشاورزی قرار گرفت تا در راستای اشتغال‌زایی صرف اعطای تسهیلات به طرح‌های کشاورزی و دامپروری گردد. فصل ۱۲ برنامه به سیاست‌های زیست‌محیطی اختصاص یافته بود و گوشه چشمی نیز به بخش دامپروری داشت. فصل ۱۳ برنامه نیز مستقلاً به بحث آب و کشاورزی پرداخته که به تعدادی از ماده‌های آن که مرتبط با موضوع می‌باشد اشاره می‌گردد: در ماده ۱۰۶ به دولت اجازه داده شده است تا:



الف- به منظور جلب منابع مالی بیشتر جهت سرمایه‌گذاری و تسریع در اجرای طرح‌های تأمین آب و خاک کشاورزی، شبکه‌های اصلی و فرعی آبیاری و زهکشی، طرح‌های کوچک آبی و احیاء قنوات و چشمه‌سارها، دام و طیور و دامپزشکی و شیلات، منابع طبیعی، آبخیزداری، نوغانداری، زراعت و باغداری اعتبارات لازم را در بودجه‌های سالانه منظور و از طریق وزارتخانه ذی‌ربط در اختیار بانک کشاورزی قرار دهد.

ب- به منظور تجهیز منابع برای سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی هر ساله بخشی از منابع خود را که در بودجه سالیانه مشخص خواهد شد، از طریق دستگاه‌های ذی‌ربط به صورت کمک به صندوق‌های غیردولتی توسعه کشاورزی و دامداری و یا به صورت وجوه اداره شده در اختیار صندوق‌های مذکور و بانک کشاورزی قرار دهد.

در ماده ۱۰۹ ساز و کار دسترسی به رشد پیش‌بینی شده بخش آب و کشاورزی بررسی شده که موارد مرتبط با بخش طیور عبارتند از:

- افزایش تولید علوفه به ویژه ذرت، سویا و پودر ماهی به منظور کاهش وابستگی به علوفه وارداتی
- حمایت از ایجاد تعاونی‌های تولید کشاورزی و تشکل‌های بهره‌برداران آب و خاک و منابع طبیعی
- افزایش کمی و کیفی محصولات کشاورزی و آبیان با هدف تأمین امنیت غذایی و توسعه صادرات

در برنامه سوم که متشکل از ۱۹۹ ماده قانونی می‌باشد صرفاً ۴ ماده (۱۰۹-۱۰۶) بطور مستقیم به بخش آب و کشاورزی اختصاص یافته که در مواد مورد نظر نیز عمده توجه برنامه بر روی آب متمرکز می‌باشد.

البته بزرگ‌ترین اتفاق ساختاری بخش کشاورزی مربوط به برنامه سوم توسعه می‌باشد که در دی‌ماه ۱۳۷۹ قانون تشکیل وزارت جهاد کشاورزی تصویب شده و با ادغام وزارت کشاورزی و جهاد سازندگی مدیریت واحد و یک‌پارچه‌ای بر بخش کشاورزی حاکم گردیده و باب تازه‌ای در جهت بهبود وضعیت تولیدات کشاورزی گشوده شد.

۴- برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۸-۱۳۸۴) اولین برنامه‌ای است که در چارچوب رویکرد بلندمدت سند چشم‌انداز کشور در افق ۱۴۰۴ تدوین گردیده است.

اهداف کیفی بخش کشاورزی در برنامه چهارم عبارتند از:

- افزایش کمی و کیفی محصولات کشاورزی با تأکید بر اقتصادی نمودن تولید و ارتقای بهره‌وری عوامل و نهاده‌های تولید
- تأمین امنیت غذایی با تأکید بر منابع داخلی و تلاش در جهت دستیابی به خودکفایی در محصولات اساسی کشاورزی و در نهایت ساماندهی بازار محصولات کشاورزی

برنامه چهارم توسعه متشکل از ۱۶۱ ماده قانونی می‌باشد که در تعدادی از ماده‌های آن به بخش کشاورزی تأکید گردیده است.

بر اساس ماده ۱۰ در طول سال‌های برنامه چهارم، حداقل بیست و پنج درصد (۲۵٪) از تسهیلات اعطایی کلیه بانک‌های کشور با هماهنگی دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط به بخش آب و کشاورزی اختصاص می‌یابد. در این برنامه نیز همانند برنامه سوم مقرر گردیده بود که یک درصد از سپرده‌های قانونی نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (بر مبنای درصد سال ۸۳) در اختیار بانک کشاورزی قرار گیرد تا در راستای اشتغال‌زایی صرف اعطای تسهیلات به طرح‌های کشاورزی و دامپروری گردد.

طبق ماده ۱۸ دولت مکلف شده بود ظرف مدت شش ماه پس از تصویب قانون، برنامه توسعه بخش کشاورزی و منابع طبیعی را با محوریت خودکفایی در تولید محصولات اساسی کشاورزی، تأمین امنیت غذایی، اقتصادی نمودن تولید و توسعه صادرات محصولات کشاورزی، ارتقای رشد ارزش افزوده بخش کشاورزی تهیه نماید.

۵- برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

برنامه پنجم توسعه با تغییراتی نسبت به برنامه‌های قبلی به بخش کشاورزی در قالب فصل اقتصادی پرداخته است. در ماده ۱۴۳ این برنامه ضمن توجه بر حفظ ظرفیت تولید و نیل به خودکفایی در تولید محصولات اساسی کشاورزی و دامی بر اصلاح الگوی مصرف براساس استانداردهای تغذیه، گسترش کشاورزی صنعتی و دانش بنیان، فراهم نمودن زیرساخت‌های امنیت غذایی و ارتقاء ارزش افزوده بخش



کشاورزی بر مبنای ملاحظات توسعه پایدار سالانه به میزان هفت درصد (۰.۷٪) نسبت به سال ۱۳۸۸ نیز تأکید شده و مقرر گردیده است تا جهت تحقق اهداف معطوف به فعالیت دامپروری در طول برنامه اقدامات زیر انجام شود:

الف) برون‌سپاری فعالیت‌های غیرحاکمیتی و تصدی‌گری‌های بخش کشاورزی به بخش‌های خصوصی و تعاونی با تأکید بر بکارگیری کارشناسان تعیین صلاحیت شده عضو سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی و سازمان نظام دامپزشکی به عنوان ناظر و یا مشاور فنی مزارع کشاورزی و واحدهای دامی و دامپروری و آبی‌پروری، تعاونی‌ها و تشکلهای بخش کشاورزی

ب) گسترش پوشش بیمه تولیدات بخش کشاورزی و عوامل تولید به میزان حداقل پنجاه درصد تولیدات تا پایان برنامه (همانند برنامه سوم و چهارم)

ج) به منظور تجهیز منابع برای سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی دولت مبالغی را جهت تشکیل و افزایش سرمایه صندوق‌های غیردولتی حمایت از توسعه بخش کشاورزی اختصاص دهد.

بر اساس ماده ۱۴۴ دولت نسبت به حمایت هدفمند از استقرار و گسترش صنایع تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات اساسی کشاورزی توسط بخش غیردولتی در قطب‌های تولیدی به منظور حمایت از بخش کشاورزی، پایداری تولید و توسعه صادرات و رقابت‌پذیری و کاهش قیمت تمام‌شده اقدام نماید.

در ماده ۱۴۸ بر سامان‌دهی جنگل‌ها و حمایت از تولید دام به روش صنعتی تأکید گردیده و در ماده ۱۴۹ نیز که بیشترین توجه را به بخش دام و تولیدات دامی دارد دولت مجاز شده با هدف تأمین امنیت غذایی اقدامات زیر را انجام دهد:

الف - حمایت مالی از توسعه کشتارگاه‌های صنعتی و بهبود کشتارگاه‌های سنتی و نیمه‌صنعتی توسط بخش غیردولتی به منظور ارتقاء شاخص بهداشت کشتار انواع دام

ب - ارتقاء سطح کلی حمایت از کشاورزی به حداقل سی و پنج درصد ارزش تولید این بخش

ج - حمایت از افزایش تولید پروتئین حیوانی حاصل از انواع دام، طیور و آبزیان

علی‌رغم اهداف برنامه پنجم در بهبود بهره‌وری بخش کشاورزی و دستیابی به خودکفایی در محصولات اساسی کشاورزی پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که رشد متوسط سالانه بخش کشاورزی در پایان برنامه به ۰/۲۶ - درصد محدود بشود.

قانون تشکیل وزارت جهاد کشاورزی

ادغام وزارتخانه‌های کشاورزی و جهاد سازندگی نقطه عطفی در عرصه کشاورزی کشور می‌باشد که در اولین سال برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹) مصوب و اجرایی گردید. به دلیل اهمیت خاص این قانون در روند توسعه کشاورزی کشور به ماده یک آن که در واقع هدف ادغام وزارتین مذکور را بیان می‌کند اشاره می‌گردد:

ماده ۱- در راستای اصلاح و بهسازی تشکیلات دولت و به منظور فراهم آوردن موجبات توسعه پایدار کشاورزی و منابع طبیعی و افزایش کمی و کیفی محصولات کشاورزی در جهت تأمین امنیت غذایی، رشد سرمایه‌گذاری، عمران و توسعه روستاها و مناطق عشایری و در جهت انسجام بخشیدن به برنامه‌ها و سیاست‌ها و رعایت پیوستگی وظایف و استفاده بهینه از امکانات و نیروی انسانی موجود، وزارتخانه‌های کشاورزی و جهاد سازندگی ادغام و وزارت جهاد کشاورزی با کلیه اختیارات و وظایفی که وزارتخانه‌های مذکور به موجب قوانین و مقررات مختلف دارا بوده‌اند تشکیل می‌گردد.

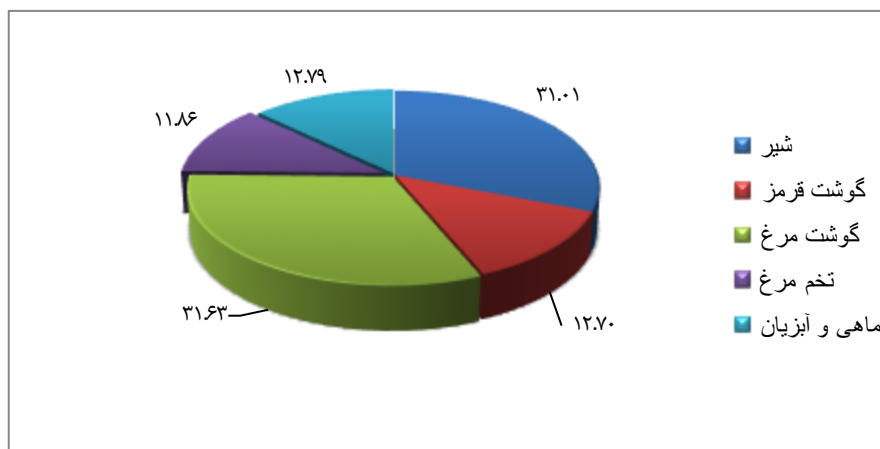
بررسی و تحلیل اهداف و سیاست‌ها

بررسی روند تغییرات مربوط به پتانسیل‌ها، زیرساخت‌ها، منابع تولید و مقدار تولیدات کشاورزی بطور اعم و دام و طیور بطور اخص در سال‌های اخیر نشان از وجود پاره‌ای از تناقضات، نوسانات و نشیب و فرازهایی در عرصه تولید می‌باشد. کشاورزی به دلیل ماهیت و نوع فعالیتی که دارد ذاتاً وابستگی بسیاری به شرایط محیطی و اقلیمی داشته و در نتیجه همراه و توأم با ریسک می‌باشد. دولت‌ها عموماً در جهت کاهش ریسک تولید محصولات غذایی و تحقق امنیت غذایی جوامع از طریق افزایش راندمان تولید و پایداری تولید سوگیری کرده و

برنامه‌ها و سیاست‌های اجرایی خاصی را متناسب با مکان و زمان و سایر شرایط تدوین و به اجرا می‌گذارند. این برنامه‌ها که از نظر زمانی شامل برنامه‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت می‌باشند می‌توانند تأثیرات مثبت و یا منفی در تحقق اهداف توسعه کشاورزی بگذارند. مرور سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های وزارت جهاد کشاورزی همچنین نشانگر آن است که پاشنه اصلی سیاست‌های تولیدی وزارتخانه بر مدار خودکفایی در محصولات غذایی و پروتئینی می‌چرخد. این در حالی است که پایین بودن بهره‌وری بخش کشاورزی از یک طرف و محدودیت جدی در منابع تولید از طرف دیگر امکان دستیابی به خودکفایی را در تعدادی از مواد غذایی و محصولات کشاورزی با چالش جدی مواجه نموده است.

نگاهی گذرا به سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های کلان کشور نشان می‌دهد که خودکفایی در تولید محصولات غذایی یکی از اهداف استراتژیک برنامه‌های توسعه بوده که بطور مداوم مورد هدف‌گذاری واقع شده ولیکن بجز چند مورد معدود محقق نشده است. در این راستا از برنامه سوم توسعه و ادغام وزارتخانه‌های کشاورزی و جهادسازندگی و تشکیل وزارت جهادکشاورزی فصل تازه‌ای در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های مربوط به بخش دام و طیور و مناسبات تولید مواد پروتئینی در کشور گشوده شده و با نگرشی جامع‌تر به بخش دام و طیور و تأمین علوفه و دان مورد نیاز کشور که یکی از محدودیت‌های اساسی در تولید فرآورده‌های گوشتی می‌باشد پرداخته شد. هرچند که این برنامه نیز نتوانست موجبات تأمین بموقع و سهل مواد اولیه مورد نیاز تولیدکنندگان پروتئین حیوانی را فراهم نماید.

بررسی‌ها همچنین نشان می‌دهد که لزوم افزایش تولید پروتئین حیوانی از یک سو و جلوگیری از تخریب روزافزون مراتع به دلیل چرای بی‌رویه از سوی دیگر، مسئولین و متولیان بخش کشاورزی را بر آن داشته است تا از یک طرف نسبت به تعدیل و اصلاح ترکیب جمعیت دامی کشور اقدام نموده و از طرف دیگر روند مصرف پروتئین حیوانی را از گوشت قرمز به سمت گوشت سفید سوق دهند. در این خصوص با حمایت‌های به عمل آمده، امکانات تولید گوشت سفید با تأمین تسهیلات لازم برای گسترش مرغداری‌های گوشتی و تخم‌گذار فراهم گردیده است. بطوری که براساس گزارش معاونت امور تولیدات دامی وزارت جهاد کشاورزی در سال ۱۳۹۲ ایران در تولید گوشت مرغ دارای رتبه ۷ جهانی و در تولید تخم‌مرغ رتبه ۲۱ جهان گردیده است. ضمن اینکه در هر دو مورد حائز رتبه یک خاورمیانه می‌باشد (معاونت امور تولیدات دامی وزارت جهاد کشاورزی). از طرف دیگر افزایش عرضه گوشت سفید و پایین بودن قیمت آن نسبت به گوشت قرمز موجب اقبال عمومی مردم نسبت به گوشت سفید شده و مصرف گوشت مرغ را در کشور تا حدود ۲ برابر میانگین جهانی (رکنی، ۱۳۹۳) افزایش داده است. هرچند این امر نیز به دلیل عدم وجود درهای باز در سیستم بازار کشور و محدودیت واردات گوشت مرغ در سال‌های اخیر موجب افت کیفیت گوشت مرغ نسبت به استانداردهای جهانی شده است. در حال حاضر برابر گزارش معاونت امور تولیدات دامی وزارت جهاد کشاورزی نسبت تأمین پروتئین حیوانی در کشور به شرح زیر است:



شکل ۷. درصد سهم محصولات دامی در عرضه سرانه پروتئین حیوانی کشور (ماخذ: معاونت امور تولیدات دامی وزارت جهاد کشاورزی)



سیاست‌های اخیر نظام نیز در خصوص افزایش نرخ رشد جمعیت کشور نیاز به مواد غذایی بویژه پروتئین حیوانی را تشدید نموده و سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های جدیدی در رابطه با مدیریت صحیح صنعت دام و طیور کشور و راه‌های بهبود بهره‌وری در این بخش را طلب می‌نماید. به نظر می‌رسد که روند تولید مواد پروتئینی در کشور با اهداف برنامه‌های توسعه و اهداف سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور به عنوان سند بالادستی هم‌خوانی و هم‌نوایی کمی داشته و تحقق اهداف پیش‌بینی شده را با چالش جدی مواجه نماید. در این راستا موانع و مشکلات موجود در صنعت دام و طیور کشور به شرح زیر دسته‌بندی می‌گردند.

جمع‌بندی مشکلات و تنگناهای فراروی بخش طیور در کشور

با توجه به بررسی‌های انجام شده در حال حاضر صنعت پرورش طیور در کشور با چالش‌ها و آسیب‌ها و تهدیدات جدی روبرو می‌باشد که این امر منجر به بروز آسیب‌های اقتصادی و اجتماعی در دو سوی محور تولیدکننده - مصرف‌کننده و نهایتاً افزایش قیمت‌ها و نارضایتی عمومی در سطح جامعه خواهد بود. مقداری از این چالش‌ها از تبعات برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های مقطعی و غیرواقع‌بینانه‌ای می‌باشد که عمدتاً در شرایط سیاسی و سازمانی خاصی صورت گرفته‌اند. سلايق سیاسی و اقتصادی مدیران ذی‌ربط در توسعه صنعت پرورش طیور، جابجایی‌های سیاسی و جناحی برخی مدیران و عدم شفافیت استراتژی تولیدات کشاورزی در زمینه خودکفایی یا خوداتکایی و تقابل اهداف افزایش بهره‌وری و اشتغال‌زایی بر عدم تناسب زیرساخت‌ها و منابع تولید با ظرفیت سالن‌های ایجاد شده دامن زده است. بطوریکه امروزه قسمت عمده‌ای از دان مرغی، مرغ اجداد، جوجه یکروزه و داروها و واکسن‌های مورد نیاز صنعت مرغداری کشور وابسته به خارج بوده و موجب خروج ارز از کشور می‌گردد و این امر شکننده‌تر شدن این صنعت را بیشتر می‌نماید. بطوریکه هرگونه مناسبات سیاسی کشور با جهان خارج از جمله اعمال تحریم‌ها و نیز کاهش ارزش معاملاتی ریال در مقابل ارزهای خارجی تاثیر مستقیمی بر اقتصاد صنعت مرغداری داشته و در مواقع بحرانی موجبات ورشکستگی تعدادی از مرغداری‌ها و فرار سرمایه‌های مادی و انسانی را از این صنعت فراهم می‌نماید. در مطالعات صورت گرفته توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۱) مشکلات صنعت مرغداری کشور در ۵ محور مشکلات اقلیمی و محیطی، مشکلات اجتماعی و فرهنگی، مشکلات فنی، مشکلات اقتصادی، و مشکلات ساختاری و اداری دسته‌بندی شده‌اند که مصادیق هر کدام از آنها به شرح ذیل مورد اشاره قرار می‌گیرد:

- مشکلات اقلیمی و محیطی:

واقع بودن کشور در اقلیم گرم و خشک، پایین بودن و پراکنش نامناسب میزان بارندگی‌ها، خشکسالی‌های پی‌درپی، کاهش منابع آب و نامناسب بودن شرایط تولید دان و منابع غذایی پرورش طیور در سطح کشور از جمله مشکلات اقلیمی و محیطی می‌باشد.

- مشکلات اجتماعی و فرهنگی:

عدم توسعه نهادهای اجتماعی و نبود زمینه و بستر مناسب برای تأثیرگذاری اتحادیه‌ها و تعاونی‌های مرغداری در برنامه‌ریزی‌های اجرایی و سیاست‌گذاری‌ها، بی‌سوادی و کم‌سوادی اکثر دامداران و مرغداران سنتی، نگرش منفی و تحقیرآمیز نسبت به شغل دامداری و دامپروری در جامعه و عدم نگرش علمی به پرورش طیور در کشور از جمله مشکلات اجتماعی و فرهنگی می‌باشد.

- مشکلات فنی:

پایین بودن راندمان تولید، بالا بودن ضریب تبدیل در صنعت طیور، ناکافی بودن دانش عوامل اجرایی و عدم استفاده از تکنولوژی مناسب در مرغداری‌ها و تلفات زیاد طیور در این واحدها، عدم نظارت و کنترل کامل موضوع قرنطینه دامی در نقاط مرزی و شیوع بیماری‌های دامی در کشور، وابستگی شدید تأمین دان مورد نیاز طیور به واردات، تغییر کاربری اراضی زراعی و مرتعی و خارج شدن سطح زیادی از اراضی از چرخه و عرصه تولید دان، عدم توسعه آموزش و ترویج تولیدات طیور خانگی و روستایی، از جمله مشکلات فنی می‌باشد.

- مشکلات اقتصادی:



پایین بودن سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی، عدم تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در صنعت طیور به دلیل ریسک فوق‌العاده بالای آن، ناتوانی مالی بهره‌برداران روستایی در راستای توسعه تولیدات طیور خانگی و روستایی، پایین آمدن دوره‌ای و ناگهانی ارزش پول ملی و بالا بودن هزینه‌های تولید، ریسک بالا در تولید محصولات کشاورزی و دامی و مشکلات بیمه‌ای، فرار سرمایه‌های مادی و انسانی از بخش به طرف شهرها و خدمات، سیستم نامناسب بازار و سرازیر شدن منافع تولید طیور به جیب واسطه‌ها و دلالت از جمله مشکلات اقتصادی می‌باشد.

– مشکلات ساختاری و اداری:

تکیه و تأکید بر مفاهیم کلی و انتزاعی در برنامه‌های توسعه و هدف‌گذاری نامناسب در برنامه‌ها بدون توجه به پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های تولید و در نتیجه عدم تحقق اهداف و بی‌اهمیت و لوث شدن برنامه‌ریزی‌های بعمل آمده، عدم وجود آمار و ارقام صحیح و واقعی از پتانسیل‌ها، ظرفیت و تولیدات در بخش طیور، عدم تعامل کافی بین سازمان‌ها و ارگان‌های ذی‌ربط در پیشبرد اهداف برنامه‌ها همچون جهاد کشاورزی (بخش‌های فنی و اجرایی، ترویج، آموزش و تحقیقات کشاورزی)، بهداشت و درمان، گمرک، صنعت، معدن و تجارت و سازمان‌های خصوصی، پایین بودن بودجه تحقیقاتی در کشور جهت انجام تحقیقات بنیادی و اجرایی توسط مراکز تحقیقاتی و دانشگاهی، نبود نگرش سیستمی در مسئولان و برنامه‌ریزان کشور نسبت به فعالیت‌های کشاورزی و ترویجی، قائم به فرد بودن برنامه‌ها و تزلزل برنامه‌ها پیرو تغییرات و تحولات سیاسی و اداری، وجود مشکلات بین‌المللی و تحمل تحریم‌های اقتصادی و تجاری و... از جمله مشکلات ساختاری و اداری می‌باشد.

در ادامه بحث و با توجه به بررسی‌های صورت گرفته و تحلیل برنامه‌های خرد و کلان مرتبط با موضوع و تجارب نگارندگان در برنامه‌ریزی روستایی و کشاورزی پیشنهاداتی در جهت بهبود صنعت مرغداری و پایداری تولید مواد پروتئینی و در نهایت افزایش ضریب امنیت غذایی کشور به شرح زیر ارائه می‌گردد:

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

- ۱- شفاف‌سازی سیاست‌ها و برنامه‌های بلندمدت در زمینه تولید محصولات کشاورزی بطور اعم و محصولات پروتئینی بطور اخص با در نظر گرفتن، پتانسیل‌ها، منابع پایه، سرمایه‌گذاری‌های انسانی و مادی، بازاریابی و صادرات و غیره
- ۲- رفع پارادکس موجود در دیدگاه‌ها و نگرش‌های توسعه‌ای مسئولین و برنامه‌ریزان بخش کشاورزی و اقتصادی کشور در زمینه محصولات استراتژیک، خودکفایی و خوداتکایی، مزیت نسبی تولیدات کشاورزی، بهره‌وری و اشتغال و غیره
- ۳- ترویج فرهنگ ارائه صحیح آمار و اطلاعات توسط مسئولین ذی‌ربط و راست آزمایی آمار ارائه شده توسط سازمان‌ها و ارگان‌های مربوطه
- ۴- فراهم نمودن زیرساخت‌های تغذیه‌ای و بهداشتی صنعت مرغداری در داخل کشور با تغییر و اصلاح الگوی کشت متناسب با ظرفیت تولید مرغداری‌های موجود
- ۵- افزایش سرمایه‌گذاری در صنعت طیور و فراهم نمودن نقدینگی برای فعالان بخش جهت استفاده حداکثری از توان و ظرفیت موجود و جلوگیری از گسترش بیش از اندازه ظرفیت مرغداری‌ها
- ۶- توسعه و ترویج صنعت بیمه و پایین آوردن ریسک سرمایه‌گذاری در صنعت طیور
- ۷- افزایش سرمایه‌گذاری در توسعه صنایع بسته‌بندی و تبدیلی صنعت مرغداری جهت مقابله با نوسانات بازار خام فروشی و ایجاد ارزش افزوده
- ۸- فراهم نمودن موجبات ترویج و تشویق (اعطای تسهیلات از محل اعتبارات بانکی و بسیج سازندگی) بهره‌برداران کشاورزی، شرکت‌ها و تشکل‌های بخش خصوصی و به ویژه تعاونی‌های بهره‌برداران کشاورزی جهت ورود به عرصه تولید زیرساخت‌های محصولات دامی و طیور
- ۹- توسعه فعالیت کارشناسان فنی مراکز جهاد کشاورزی در راستای فرهنگ‌سازی و ترویج شیوه‌های ارتقاء راندمان تولید بویژه در تولیدات خانگی و در سطوح کوچک روستایی



- ۱۰- نیازسنجی و برنامه‌ریزی اجرای برنامه‌های آموزشی، مهارت‌آموزی و توانمندسازی پرورش‌دهندگان طیور سنتی و خانگی با استفاده از ظرفیت مددکاران و تسهیلگران ترویجی، کارشناسان و متخصصین مراکز جهاد کشاورزی دهستان‌ها
- ۱۱- برنامه‌ریزی جهت تسهیل در صادرات تولیدات بخش طیور و به ویژه تولیدات صنعتی و ایجاد رقابت در داخل و انطباق با شرایط جهانی
- ۱۲- ایجاد زیرساخت‌های مناسب، بکارگیری مدیریت دانش و ساماندهی بانک‌های اطلاعاتی منسجم و واحد در راستای دستیابی به آمار صحیح و واقعی جهت برنامه‌ریزی‌های بخشی، با همکاری تمامی مراجع مسئول دولتی و غیردولتی
- ۱۳- گسترش ارتباط بین مراکز تحقیقاتی و اجرایی و اولویت‌دهی به انجام تحقیقات مرتبط با تولید و بازرسانی در بخش طیور
- ۱۴- ایجاد نگرش سیستمی در مسئولین و برنامه‌ریزان جهت توسعه متوازن تمامی حوزه‌های تخصصی بخش کشاورزی همگام با سایر بخش‌های اقتصادی کشور

قدردانی

در پایان جا دارد از برگزارکنندگان این کنگره و کلیه عزیزانی که در تدوین این مقاله ما را یاری نموده‌اند، تقدیر و سپاسگزاری نماییم. امید است مطالب تدوین شده مورد استفاده و نظر علاقه‌مندان و صاحب‌نظران قرار گیرد.

فهرست منابع

- آسایش، ح. (۱۳۸۸). اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای. تهران: دانشگاه پیام نور.
- ازکیا، م. (۱۳۸۷). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی توسعه روستایی. تهران: انتشارات اطلاعات.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۳). بانک اطلاعات سری‌های زمانی اقتصادی. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی: <http://tsd.cbi.ir/Display/Content.aspx>
- پاپلی‌یزدی، م. ح. و ابراهیمی، م. ا. (۱۳۸۷). نظریه‌های توسعه روستایی. تهران: انتشارات سمت.
- چشم‌انداز بخش کشاورزی کشور در افق ۱۴۰۴ ه.ش. (۱۳۹۲). قابل دسترسی در آدرس اینترنتی: <http://boe.nkj.ir/>
- خلیل‌پور، س. ع. (۱۳۹۳). خشکسالی تولید علوفه در مراتع کشور را یک میلیون تن کاهش داد. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی: <http://www.yjc.ir/fa/news/4960562/>
- دفتر کشاورزی و آب اتاق ایران. (۱۳۹۲). ارزیابی وضع موجود بخش کشاورزی. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران.
- دفتر مطالعات زیربنایی مجلس شورای اسلامی. (۱۳۸۸). وضعیت صنعت دام و طیور کشور. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی: <http://rc.majlis.ir/m/report/download/738985>
- رکنی، حسن. (۱۳۹۳). ایرانی‌ها دو برابر میانگین جهانی گوشت مرغ مصرف می‌کنند. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی: <http://www.yjc.ir/fa/news/4843746/>
- سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ ه.ش. (۱۳۸۲). قابل دسترسی در آدرس اینترنتی: <http://farsi.khamenei.ir/message-content?id=9034>
- شوکت‌فدایی، م. و خلیلی، م. (۱۳۸۹). سیاست کشاورزی. دانشگاه پیام نور، تهران.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. (بی تا). قابل دسترسی در آدرس اینترنتی: <http://www.emdad.ir/central/asnad/files/ghanoonasasi.pdf>
- قانون تشکیل وزارت جهاد کشاورزی. (۱۳۷۹). قابل دسترسی در آدرس اینترنتی: <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/93469>
- قانون نظام جامع دامپروری کشور. (۱۳۸۸). قابل دسترسی در آدرس اینترنتی: <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/136267>



- قوانین برنامه اول تا پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی:

<http://rc.majlis.ir/fa/law/search>

- مرکز آمار ایران. (۱۳۸۸). نتایج سرشماری اجتماعی و اقتصادی عشایر کوچنده کشور ۱۳۸۷. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی:

<http://www.amar.org.ir/Default.aspx?tabid>

- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰). گزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی:

[http://iran.unfpa.org/Documents/Census۲۰۱۱/census-۹۰-results\(۳\).pdf](http://iran.unfpa.org/Documents/Census۲۰۱۱/census-۹۰-results(۳).pdf)

- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۲). چکیده نتایج آمارگیری از گاوداری‌های صنعتی کشور ۱۳۹۲. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی:

http://www.amar.org.ir/Portals/۰/Files/abstract/۱۳۹۲/ch_gavdari_۹۲.pdf

- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۹۱). بررسی تولید محصولات دامی و تامین خوراک دام (سیاست‌ها، مشکلات و چالش‌ها). قابل دسترسی در آدرس اینترنتی:

<http://rc.majlis.ir/fa/news/show/۸۳۰۵۳۱>

- معاونت امور دام وزارت جهاد سازندگی. ۱۳۷۸. نظام دامپروری کشور. تهران.

- معاونت امور تولیدات دامی وزارت جهاد کشاورزی. درگاه الکترونیکی معاونت. بخش آمار و اطلاعات. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی:

<http://dla.agri-jahad.ir/Portal/Home/>

- ملک‌محمدی، ا. (۱۳۷۲). مبانی ترویج کشاورزی. مرکز نشر دانشگاهی، تهران.

- وزارت جهاد کشاورزی. (۱۳۹۳). آمارنامه‌های کشاورزی سال‌های ۱۳۹۱ لغایت ۱۳۹۲.

- The State Of The World's Animal Genetic Resources For Food And Agriculture. Rome, ۲۰۰۷. Available at:

<http://www.fao.org/docrep/۰۱۰/a۱۲۵۰e/a۱۲۵۰e۰۰.htm>